

ОЛЬГА КІТОВА
(Краматорськ)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ШКОЛАХ ДОНЕЧЧИНИ

Розкрито особливості організації продуктивної праці старшокласників шкіл Донецчини; визначено перспективні напрями вирішення проблеми трудової підготовки молоді у регіоні. Ними є: удосконалення нормативно-законодавчої бази організації шкільного виробництва, піднесення трудових морально-естетичних ідеалів, розробка та реалізація регіональних програм трудового виховання молоді тощо.

Ключові слова: продуктивна праця, розвиток освіти Донецчини, шкільне виробництво, профільна трудова підготовка, старшокласники.

В умовах розбудови незалежної української держави, формування національної економіки на засадах ринкової економічної моделі в постіндустріальному суспільстві значна увага приділяється інноваційній моделі розвитку освіти і науки. У зв'язку з цим у Донецькому регіоні в 2007 р. було прийнято Концепцію розвитку освіти Донецчини, яка відповідає загальнодержавній нормативно-правовій базі розвитку освіти та конкретизує завдання освіти у регіоні. У Концепції подано основні пріоритети та принципи розвитку освіти Донецчини; встановлено шляхи, способи та умови реалізації стратегічних напрямків освіти; визначено фінансове та ресурсне забезпечення, а також форми управління й контролю за виконанням прийнятої програми.

Згідно з Концепцією [4] система освіти регіону має враховувати вимоги соціальних замовників щодо якості освіти, що потребує істотної активізації самостійної та продуктивної діяльності школярів з метою формування компетентностей. Саме тому удосконалення трудової підготовки та організації продуктивної праці учнів є одним із засобів вирішення соціальних, виробничих та економічних завдань у загальноосвітніх закладах регіону. Розв'язання окресленого нами завдання неможливо без аналізу шляхів вирішення окресленої проблеми в період становлення національної системи освіти. Тому мета нашого дослідження – розкрити особливості організації продуктивної праці старшокласників шкіл Донецчини в період становлення національної системи освіти та визначити перспективні напрями вирішення проблеми трудової підготовки молоді у регіоні.

Питання організації продуктивної праці старшокласників у загальноосвітніх школах Донецького промислового регіону широко висвітлювалися в роботах учених-педагогів і практиків. Так, педагогічні основи організації трудового процесу у складі учнівських виробничих бригад розкрив А. Глуценко. Умови педагогічної ефективності факультативу з наукової організації праці в загальноосвітніх школах були досліджені у дисертаційній роботі А. Сайко.

Особливості досвіду організації продуктивної праці на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (МНВК), навчальних цехів, шкільних майстерень, кооперативів та інших трудових об'єднань школярів області були висвітлені в працях П. Саранова, В. Близнюка, В. Кілессо, В. Рибенцева, Г. Гагацевої та ін. Питанням розвитку вищої педагогічної освіти вчителя трудового навчання для Донецького регіону присвячені наукові праці В. Степенка.

Новим етапом розвитку проблеми організації продуктивної праці учнів стало проголошення незалежності України. Становлення національної системи освіти супроводжувалося прийняттям відповідної нормативно-правової бази: Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)», закону України про загальну середню освіту, Національної доктрини розвитку освіти України у XXI століття, Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа), Концепції профільного навчання в старшій школі та Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до перелічених документів одним із головних завдань освіти було визначено підготовку (виховання) учнів до трудової діяльності. Саме тому розвиток освіти Донеччини та трудової підготовки, зокрема, реагував на потреби суспільства, відбувався з урахуванням регіональних особливостей, специфіки, потреб і наявного потенціалу.

Однак, починаючи з 1993 р., доцільність реалізації трудового навчання старшокласників вирішувалася радами шкіл і знаходилася в їхньому повному розпорядженні. Результатом цього стало вилучення предмета з навчальних планів деяких із них узагалі [7; 8]. Окрім того, звертаємо увагу й на те, що в умовах переходу до ринкових відносин було ускладнено організувати такий вид продуктивної праці як промислової. Це було пов'язано з тим, що припинили діяльність учнівські цехи на базі промислових підприємств, скоротилася кількість навчально-виробничих шкільних майстерень, припинили існування табори праці і відпочинку тощо. Поряд із цим, завдяки творчим педагогічним колективам, які не були байдужі до питань трудової підготовки молоді, продуктивна праця набула дещо нових форм організації. Їх особливості і були досліджені нами.

Так, нові плідні взаємовідносини школи, колгоспу та «оточуючого соціуму» відображав новий навчально-виховний, виробничий комплекс, який першим з'явився на Донеччині у селі Козацьке Новоазовського району [6]. До його складу було залучено дитячий садок, середню загальноосвітню та спортивну школи, будинок культури, філіал дитячої музичної школи, музей історії колгоспу та села, навчально-виробничу учнівську бригаду. Діяльність комплексу була спрямована на залучення школярів до нових орендних відносин, опанування необхідних способів господарської діяльності, організацію праці навчально-виробничої бригади на умовах госпрозрахунку та самофінансування. Основними видами праці, до яких були залучені члени навчально-виробничої бригади комплексу, були ремонт сільських приміщень, праця на вівцефермі, залучення до сезонних сільськогосподарських робіт тощо.

Профільна трудова підготовка за напрямом «фермерство» була організована у Рівнопільській ЗШ Волноваського району Донеччини [5]. За допомогою шефського сільськогосподарського підприємства «Донецький» у школі було обладнано майстерні з обробки металу і деревини, кабінет електротехніки, тваринництва, птахівництва, механізації сільського господарства, приготування харчів, машинопису, правил дорожнього руху, швацький цех. За підтримки лабораторії проблем сільської школи Інституту педагогіки НАПН (керівник – І. Волощук) цей проект був забезпечений необхідними навчальними програмами та методичними рекомендаціями. Крім того, до творчого вдосконалення навчального процесу задіяли весь колектив школи. Учителі математики, біології, хімії та ін. предметів переглянули навчальні програми та залучили до них питання, які орієнтували за напрямом фермерство. Значну увагу також було приділено підготовці дидактичного забезпечення і розробці методики проведення нових уроків. За три роки співпраці колективу школи з науковими робітниками лабораторії у школі було запроваджено програми таких курсів: трактор; сільськогосподарські машини; швейна справа; основи тваринництва; хімія в сільському господарстві; основи агрономії; родинна економіка.

Структурним підрозділом колгоспу «Україна» Мар'їнського району Донеччини була навчально-виробнича бригада (НВБ) Олександрійської ЗШ. Згідно укладених угод за бригадою було постійно закріплено окрему ділянку землі, на якій учні ви-

конували повний цикл польових робіт за завданням агрономічної служби колгоспу. Завдяки педагогічній майстерності керівника НВБ учителя трудового навчання А. Гладчука продуктивна праця учнів планувалася, нормувалася, була економічно обґрунтованою та завершувалася систематичним підведенням підсумків робіт, які відображались у шкільній газеті. Поряд із цим, організація продуктивної праці пов'язувалася з викладанням основ наук. Учні вивчали агротехнічну культуру, технологію вирощування сільськогосподарських рослин, набували необхідних знань про потрібний для роботи комплекс машин і знарядь [1].

Своєрідне сільськогосподарське виробництво, метою якого було забезпечення овочами шкільної їдальні, працювало у Веселківській школі Великоновосілківського району Донецчини. На шкільній навчально-дослідній ділянці площею 0,5 га школяри виконували всі види робіт, необхідні при вирощуванні моркви, столових буряків, цибулі, картоплі, квасолі. Поряд із цим, у школі значна увага приділялася розвитку учнівської творчості. За рахунок годин шкільного компоненту було запроваджено курс «Уроки творчого розвитку», яким керував учитель трудового навчання С. Гнібеда. Під час таких занять учні виробляли аплікації з берестя, соломи, фольги, лози, виконували плоскорельєфну різьбу на самостійно виготовлених дерев'яних виробках – столових дошках, декоративних ложках, підставках, свічниках, оригінально оздобили шкільне фойє. Дівчата під керівництвом учительки обслуговуючої праці А. Соколової виготовляли блузки, спідниці, плаття, фартухи та інші швейні вироби. Учениці самостійно розробляли ескізи майбутніх виробів, моделювали їх та прикрашали аплікаціями. Продукція, яку виробляли старшокласники, щорічно демонструвалися на шкільних виставках наприкінці навчального року та користувалася попитом у жителів села [11].

Шукаючи нові шляхи реалізації завдань трудової підготовки в нових економічних умовах, сільські школи Донецчини налагоджували зв'язки з новоствореними колективними сільськогосподарськими підприємствами (КСП). У вирішенні цих питань важливу роль відігравали райгоспідміністрації та районні відділи освіти. Так, наприклад, школами Мар'їнського району була реалізована спеціальна програма із залучення старшокласників до виробничої діяльності КСП з метою надання школам можливості самостійно заробляти гроші й використовувати їх на потреби навчального процесу.

Найбільшої уваги заслуговує досвід Максиміліанівської школи, яка співпрацювала з КСП ім. Ілліча. За школою було закріплено ділянку землі, на якій учні вивчали технологію вирощування сільськогосподарських культур та відпрацьовували прийоми виконання агротехнічних робіт. Праця організовувалася на умовах угоди та сприяла вихованню відповідальності за якісне й своєчасне виконання робіт. Складена угода містила повний перелік робіт, суму матеріальних та трудових затрат, об'єм послуг, які надавали учні при вирощуванні сільськогосподарських культур. У документі також визначено систему оплати та розрахунку за виконані роботи [3].

Отже, особливістю перелічених форм організації продуктивної праці стало: пристосування до нових соціально-економічних реалій життя, яке вимагало створення навчально-виробничих об'єднань і погодження їх діяльності з виробничою програмою базових підприємств і навчальними програмами загальноосвітньої школи; перетворення навчально-виробничих об'єднань у бази централізованого постачання шкільних майстерень, цехів, ділянок сировиною, заготовками, технологічною документацією та інструментами; урахування регіональних умов, матеріальної бази та соціально-економічного оточення при організації діяльності навчально-виробничих об'єднань; підпорядкування праці вимогам госпрозрахунку.

У міських школах організація промислової продуктивної праці старшокласників ускладнювалася порушенням договірних відносин, які раніше існували між підприємствами та шкільним виробництвом, що стало економічно недоцільними в умовах ринкової економіки. Однак, незважаючи на сучасні проблеми, організація трудового

навчання на базі МНВК усе ж супроводжувалася виготовленням учнями продукції. Так, наприклад, старшокласники МНВК м. Маріуполь виготовляли піддони для цегли, ручки для молотів, верстатники виробляли стопори та шайби. Секретарі-машиністки виконували платне замовлення міськкому на друкування приватизаційних списків. На базі швацьких майстерень комбінату дівчата-старшокласниці шили готові вироби на замовлення населення. Поряд із цим, однією з головних проблем комбінату було забезпечення потрібними матеріалами та замовленнями [12].

Отже, незважаючи на творчу працю педагогічних колективів, організація продуктивної праці в багатьох школах Донеччини мала ускладнення, а саме: у нових ринкових умовах значна кількість колективних сільськогосподарських підприємств практично повністю відмовилася від послуг учнівських бригад, таборів праці і відпочинку; значно скоротилися замовлення промислових підприємств на виготовлення продукції старшокласниками; значно ускладнилася ситуація поповнення шкільних майстерень обладнанням, інструментами і матеріалами; в області не було координаційного органу, який би об'єднував творчі колективи; знизилася зацікавленість учнів в сільськогосподарській праці та фермерстві через економічний занепад деяких господарств, у більшості школярів зникла мотивація до оволодіння робітничою професією.

Тобто, учнівське виробництво, яке залишилося без підтримки та опіки з боку базових підприємств, виявилось не готовим до самостійної виробничої діяльності. Не забезпечувала відповідні умови для його існування й держава, а саме:

- не було розроблено проект «міні-підприємництва» в школі;
- не передбачалася можливість здійснення пільгового кредитування, необхідно для стартової діяльності шкільних підприємств;
- не запроваджено надання субсидій та пільгового оподаткування для розвитку продуктивної праці учнів на підприємницькій основі тощо.

Вивчення досвіду, накопиченого за кордоном, доводить доцільність організації продуктивної праці старшокласників у формі міні-підприємств, які виникали та ефективно працювали і в школах України у вигляді кооперативів. Так, зокрема у Великобританії основою ефективності та прибутковості продуктивної праці було залучення молоді до підприємницької діяльності, адаптованої до потреб промислових регіонів, підтримка її організації державою. Однак, у школах України, і Донеччини, зокрема, через фінансову та податкову політику держави щодо пільг при організації учнівської праці, роботу шкільних кооперативів було знищено взагалі. Результатом таких дій став «занепад» престижності трудової підготовки учнів.

Подальше вивчення проблеми показало, що останні роки, на жаль, супроводжувалися чіткою тенденцією згорання програм підготовки робітничих кадрів, що призвело до значного зменшення кількості навчально-виробничих комбінатів. Так, наприклад, з 38 комбінатів, які раніше діяли в Донецькій області, у 2008 році залишилося лише 13. Крім того, лише 3 з них мали ліцензоване право на професійну підготовку учнів. Аналіз переліку спеціальностей, які опановують у комбінатах області, свідчить про те, що в регіоні, який є промисловим, дуже мало уваги приділяється технологічному профілю підготовки. Наприклад, у Херсонській області цей напрям підготовки складає 30%, у Хмельницькій – 41%, у Кіровоградській – 42%, а в Донецькій цей показник становить лише 12%. Це нижче середнього по Україні на 19%! Така тенденція пояснюється тим, що школи Донецького регіону практично відмовилися від «трудової» спеціалізації. Зокрема у Костянтинівці, цей напрям підготовки не обрала жодна школа. У навчальних програмах деяких шкіл предмет «Трудове навчання» був відсутній узагалі. Деяким покращенням ситуації стала передача навчальних годин до НВК, який, наприклад, у Костянтинівці дає професійну підготовку за одинадцятьма спеціальностями, шість з яких було ліцензовано на 2009 р. [9].

Не набула достатнього поширення в області й організація профільної трудової підготовки на базі професійних закладів освіти. Так, допрофесійна підготовка учнів X-XI класів за спеціальностями облицювальників і штукатурів в області була органі-

зована лише на базі Донецького професійного будівельного ліцею. Вона здійснювалася за програмою професійної підготовки та закінчувалася отриманням оцінки з трудового навчання. Головна проблема навчання при цьому полягала у відсутності в школярів мотивації до оволодіння робітничою професією [2].

Усе це призвело до того, що при виборі професії старшокласники майже не звертають увагу на регіональний попит ринку праці. Свідченням цього є дані центрів зайнятості Донецчини.

Так, наприклад, за шість місяців 2008 року 159 роботодавців м. Краматорськ надали до міського центру зайнятості інформацію про наявність 1482 вільних робочих місць. Серед них потреба у робітничих професіях становила 1055 чоловік, у службовцях – 243 чоловіка, у робітниках без професій – 184 чоловіка, у робітниках для сільського господарства – 18 чоловік. Промислові підприємства міста потребували кваліфікованої робочої сили, якої у місті дуже мало, насамперед це такі професії, як токар, слюсар-збиральник, фрезерувальник, слюсар із механоскладальних робіт, верстатник 4-6-го розряду тощо. Навіть в умовах економічної кризи, яка охопила світ та українське суспільство, у 2009 році підприємства тільки міста Краматорська надали міському центру зайнятості замовлення на 135 спеціалістів з робітничих професій, 106 – службовців і 12 робітників без професій [13].

Отже, дані центрів зайнятості свідчать про те, що однією з головних причини недостатнього забезпечення робітничими кадрами виробничої інфраструктури Донецчини є недостатня увага до питань організації трудової підготовки та продуктивної праці молоді зокрема.

Поряд із цим, науковці звертали увагу на те, що для забезпечення функціонування важких галузей промисловості регіону потрібні такі інженери і робітники, які б були здатні вирішувати стратегічні та повсякденні задачі виробництва на рівні оптимального сполучення зі спеціфікою Донецчини найкращих світових наукових і технологічних досягнень, для яких характерним є динамізм зміни технологій, знань, інформації, критеріїв оцінки інженерних рішень тощо [10]. Ці аспекти мають бути враховані як при організації самого трудового навчання, так і організації продуктивної праці учнів.

Таким чином, особливістю продуктивної праці старшокласників протягом становлення національної системи освіти стало пристосування до нових ринкових умов господарювання, в яких її організація підпорядковувалася вимогам госпрозрахунку й самофінансування. Важливою умовою ефективності продуктивної праці загальноосвітніх закладів Донецчини була плідна праця та педагогічна майстерність їх керівників і вчителів трудового навчання, які використовуючи накопичені досвідом методи навчання, забезпечили організацію учнівської праці в навчально-виховному процесі на високому професійно-педагогічному рівні.

З'ясовано, що розв'язання питань організації продуктивної праці ускладнювали економічні зміни, які відбувалися у суспільстві; погіршення взаємовідносин між шкільним виробництвом і промисловими підприємствами; зменшення кількості годин на трудову підготовку в навчальних планах; зниження мотивації старшокласників до праці та трудової підготовки взагалі тощо.

Отже, узагальнюючи викладене вище та беручи до уваги сучасні погляди на проблему удосконалення трудової підготовки молоді, нами визначено перспективні напрями її вирішення у регіоні. А саме:

- 1) удосконалення нормативно-законодавчої бази, яка стимулюватиме шкільне виробництво та забезпечить пільгове оподаткування дитячої праці;
- 2) загальнодержавне піднесення морально-естетичних ідеалів, пов'язаних із трудовою підготовкою та залученням учнів до продуктивної праці;
- 3) використання вітчизняного та зарубіжного досвіду організації продуктивної праці учнів;
- 4) запровадження продуктивної праці старшокласників на основі проектно-технологічної діяльності та функціональної структури добору змісту освітньої галузі "Технологія";

5) розробка та реалізація регіональних програм трудового виховання молоді шкіл Донецького та інших регіонів з метою орієнтації їх на потрібні робітничі та інженерні професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Витрикуш С. П.* Виховуємо господаря рідної землі / С. П. Витрикуш // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 1995. – № 1(1). – С. 46.
2. *Заславська С.* Організація профільної підготовки школярів на базі професійних будівельних ліцеїв / С. Заславська, І. Сілаєва // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2008. – № 5 – 6. – С. 30 – 32.
3. *Коваленко Л. І.* Сотрудничество школы с коллективным сельскохозяйственным предприятием / Л. И. Коваленко // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 1996. – № 4(6). – С. 39.
4. Концепція розвитку освіти Донеччини // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 2007. – № 2. – С. 2 – 6.
5. *Короткий В. І.* Готовим фермерів / В. І. Короткий // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 1995. – № 2(2). – С. 51 – 52.
6. *Мазур П.* Остаємся друзями / П. Мазур // Народное образование. – 1991 – № 7. – С. 51 – 53.
7. Навчальні плани середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів України на 1994/95 навчальний рік // Зб. наказів та інструкцій Міністерства освіти України. – 1994. – № 10. – С. 2 – 11.
8. Навчальні програми загальноосвітніх шкіл України на 1993/94 н. р. // Зб. наказів та інструкцій Міністерства освіти України. – 1993. – № 9–10. – С. 3–64.
9. *Пославский В.* Учеба перспективой (Межшкольные учебно-производственные комбинаты выживают сегодня, как могут) / В. Пославский // Суббота. Акцент. – 2008. – 15 февраля (№25).
10. *Стещенко В. В.* Основні напрямки розвитку вищої педагогічної освіти вчителя трудового навчання для Донецького регіону / В. В. Стещенко // Гуманізація навчально-виховного процесу: наук.-метод. зб. / Слов'янський держ. пед. ун-т. – Слов'янськ : СДПУ, 2003. – Вип. XX. – С. 50 – 53.
11. *Чабаненко Л. Н.* Трудовое воспитание в сельской школе / Л. Н. Чабаненко // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 1996. – № 4 (6). – С. 38–39.
12. *Шиян А.* Что может учебно-производственный? / А. Шиян // Азовсталец. – 1992. – 21 октября.
13. Державна служба зайнятості : Механізм регулювання місцевого ринку праці та шляхи його регулювання [електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.dcz.gov.ua/khe/control/uk/publish>. – Заголовок з екрану.

ОЛЬГА КИТОВА

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОГО ТРУДА СТАРШЕКЛАСНИКОВ В ШКОЛАХ ДОНБАССА

Раскрыты особенности организации производительного труда старшекласников школ Донеччины; определены перспективные направления решения проблемы трудовой подготовки молодежи в регионе. Ними являются: усовершенствование нормативно-законодательной базы организации школьного производства, внимание к формированию трудовых морально-эстетических идеалов, разработка и реализация региональных программ трудового воспитания молодежи и т. д.

Ключевые слова: *производительный труд, развитие образования в Донбассе, школьное производство, профильная трудовая подготовка, старшекласники.*

OLGA KITOVA

THE ORGANIZATION OF PRODUCTIVE LABOUR OF SENIOR STUDENTS AT SCHOOLS OF DONETSK REGION

The peculiarities of organization of productive labour of senior students of schools of Donetsk region in the period of development of national system of education are revealed and the perspective ways of solving the problem of craft training of the youth in this region are defined. They are the improvement of legislative basis of organization of craft training in schools, the attention to formation of moral and aesthetic ideals by means of labour, the elaboration and realization of regional programmes of craft training of the youth.

Keywords: *productive labour, the development of education in Donetsk region, craft training in schools, profiled craft training, senior pupils.*

Одержано 15.07.2011, рекомендовано до друку 18.07.2011.